

 RECENZJE

R. WALTER — Geologie von Mitteleuropa. Begründet von Paul Dorn (7 wyd., całkowicie zmienione). E. Schweizerbart'sche Verlagsbuchhandlung (Nägele u. Obermiller), Stuttgart 2007, 511 str., 184 ryc., indeks rzeczowy, 110 lokalizacji

Termin *Mitteleuropa* w swoim znaczeniu geopolitycznym powstał w czasach I wojny światowej w związku z planami mocarstwowej ekspansji państw centralnych. W tytule recenzowanej książki to nie najlepiej kojarzące się Polakom określenie oznacza obszar obecnych Niemiec i ich sąsiedztwa, ograniczony zasadniczo do dwóch prowincji geograficznych: niziny i średniogórza środkowoeuropejskiego wraz z przyległą, południową częścią Morza Północnego. Można przypuszczać, że raczej nie za sprawą złych skojarzeń historycznych, a głównie z przyczyny językowej, kolejne edycje książki nie cieszyły się wielką popularnością wśród polskich geologów. Tymczasem monografia warta jest zainteresowania z dwóch co najmniej powodów. Po pierwsze, jest systematycznie aktualizowaną i zarazem najpełniejszą syntezą geologii regionalnej Niemiec i obszarów przyległych, nie mającą obecnie konkurencji w innych tego rodzaju opracowaniach. (Sytuacja zmieni się dopiero po ewentualnym opublikowaniu przygotowywanego od kilku lat przez Geological Society tomu *Geology of Central Europe* pod red. Thomasa McCanna). Po drugie, w książce omówiona jest również geologia niemal całej Polski, jedynie bez obszaru karpackiego.

Autorem pierwszej wersji *Geologie von Mitteleuropa* (1951) był Paul Dorn, kolejne zmienione edycje (1960, 1971) firmowali swoimi nazwiskami R. Brinkmann i F. Lotze, a od 1992 r. Roland Walter. W ostatnich wydaniach ukształtował się obecny układ książki, w której opisano, zgodnie z kluczem regionalnym, obszar basenu środkowoeuropejskiego na północy (*Mitteleuropäische Senke*) i strefy średniogórza na południu (*Mitteleuropäische Schollengebiet*). Od zachodu omawiany obszar obejmuje masyw brabancki i Ardenny oraz wschodnią część basenu paryskiego i Góry Jura, a na wschodzie sięga do wschodniej granicy Polski. Granica północna przecina Morze Północne na północ od wyniesienia centralnego i Ringkøbing-Fyn, natomiast południowy skraj pokrywa się z frontem alpejskim i karpackim. Jak z tego wynika, łańcuch alpidów został wyłączony z zakresu pracy, która urywa się na przedalpejskiej sfałdowanej molasie paleogeńsko-neogeńskiej.

Z omawianego wydania książki zniknął, obecny w poprzedniej edycji, rozdział końcowy, w którym opisano bogactwa mineralne Europy środkowej. Inną nowością jest przypisanie wybranych pozycji literatury do szczegółowych rozdziałów regionalnych. Literatura obejmuje wyłącznie pozycje wydane po 1990 r., a ponadto nie jest cytowana w treści rozdziałów. Należy docenić trud autora, który pokusił się o uwzględnienie licznych nowych prac, w tym głównie szczegółowych opracowań tektonicznych i stratygraficznych. Z drugiej jednak strony brak

odwołań do starszej literatury jest wadą książki, w sytuacji, gdy znaczna część danych i interpretacji wywodzi się z dawnych opracowań. Również brak ścisłych cytowań w tekście, wynikający zapewne z przeglądowej jej formuły, utrudnia powiązanie omawianych zagadnień z konkretną literaturą, zacierając kwestię autorstwa ważkich odkryć i wątpliwych hipotez.

W części wstępnej scharakteryzowano obszar Europy środkowej jako całości, jej ukształtowanie geograficzne, ramy i podział geologiczny, charakterystykę geofizyczną i etapy rozwoju od prekambriu po holocen. Dane geofizyczne pochodzą z początku lat 90. XX w., a ponadto dotyczą głównie obszaru Niemiec. Nie uwzględnienie nowszych danych, uzyskanych m.in. w ramach programów POLONAISE i CELEBRATION sprawia, że chociażby obraz grubości skorupy ziemskiej jest już w dużym stopniu nieaktualny. Przegląd historii geologicznej jest sam w sobie pożyteczny, aczkolwiek bardziej wskazane byłoby umieszczenie go na końcu książki, w ściślejszym nawiązaniu do opisu poszczególnych regionów.

Część poświęconą basenowi środkowoeuropejskiemu podzielono na rozdział opisujący jego rozwój przedczwartorzędowy i osobno czwartorzęd. Ewolucję przedplejstoceniową przedstawiono w podziale na 5 regionów: basen środkowego i południowego M. Północnego, basen duński i strefę obrzeża Fennoskandii, baseny: holenderski, północnoniemiecki i polski. Do tego ostatniego włączono Lubelszczyznę i osobno omówione obszary: śląsko-krakowski i Góry Świętokrzyskie. Autor przedstawił historię rozwoju geologicznego każdego z obszarów w nawiązaniu do głównych rysów budowy geologicznej i podstawowego szkieletu stratygraficznego.

Główną część książki (200 str.) zajmuje prezentacja podpermskiej geologii średniogórza środkowoeuropejskiego. Najszerzej i najdokładniej przedstawiony jest więc pas środkowoeuropejskich waryscydów, co prawdopodobnie odzwierciedla geologiczne upodobania i kompetencje naukowe samego autora. Również i w tym przypadku omówiono poszczególne jednostki geologiczne, w kolejności od zachodu: masyw brabancki, Ardenny-Reńskie Góry Łupkowe, Góry Harc, łącznie obszar Odenwaldu, Spessartu, Palatynatu i basen Saary-Nähe, następnie Szwarcwald i Wogezy, obszar sasko-turyński i północnej Bawarii (*saskoturinigikum s.s.*), Łużyce i Sudety Zachodnie (*lugikum*), strefę morawsko-śląską (włącznie z zagłębieniem górnośląskim) (*moldanubikum s.s.*) i strefę Teplá-Barrandien. Systematyczny opis budowy i ewolucji geologicznej wymienionych obszarów jest zilustrowany mapkami i przekrojami oraz zestawionymi przez autora w jednolitej konwencji schematami chronostratygraficznymi. Podsumowują one ogólne etapy rozwoju sedymentacji, magmatyzmu, metamorfizmu i tektogenezy, ułatwiając czytelnikowi porównania w ramach tego bardzo zróżnicowanego obszaru.

Ostatni w książce, a zarazem drugi pod względem objętości (120 str.) rozdział jest poświęcony geologii pokrywy perm-sko-kenozoicznej obszaru średniogórza. Opisano w nim 11 obszarów: od młodej pokrywy masywu brabanckiego, przez baseny mezozoiczne środkowych i południowych Niemiec, Masywu Czeskiego, rów górnego Renu, Góry Jura, po przedalpejski basen molasowy. Podobnie jak w poprzednich częściach książki, autor kładzie największy nacisk na zarysowanie geologicznej ewolucji poszczególnych obszarów, poprzedzając to krótkim podsumowaniem głównych rysów geologii danego regionu.

Książka jako całość jest próbą kompromisu między ujęciem opisowym (*Budowa geologiczna Europy Środkowej*) a przedstawieniem procesów geodynamicznych (*Ewolucja geologiczna Europy Środkowej*). Główną zasadą konstrukcyjną jest podział na jednostki regionalne różnego rzędu, w tym niektóre bardzo drobne, autor starał się przedstawić historię rozwoju geologicznego każdej z nich w różnych, powiązanych ze sobą aspektach. Tego

rodzaju kompromisy rzadko zadowalają wszystkich czytelników. Jedni z nich, oczekujący porcji wiedzy na poziomie określonego regionu, będą zadowoleni, że uzyskali w postaci uporządkowanej elementarne informacje geologiczne, nie przeciążone szczegółami, a ponadto listę literatury do dalszych samodzielnych studiów. Inni, spodziewający się syntezy na szerszym tle paleogeograficznym, będą zawiedzeni, że opisane jednostki regionalne „wiszą” w geologicznej czasoprzestrzeni bez próby wskazania ogólniejszych uwarunkowań geodynamicznych. Charakterystycznym przykładem takiego podejścia jest omówienie przedgórskiego basenu alpejskiego bez powiązania z głównymi rysami geologii i etapami rozwoju orogenu alpejskiego. Podsumowanie ewolucji geologicznej Europy środkowej w rozdziale wstępnym (dlaczego nie na końcu?) jest pewną namiastką ukazania szerszego kontekstu, ale jednak tylko namiastką. Pod tym względem, jak na razie, nic nie zastąpi „czarnego atlasu” Petera A. Zieglera z 1990 r.

Marek Narkiewicz